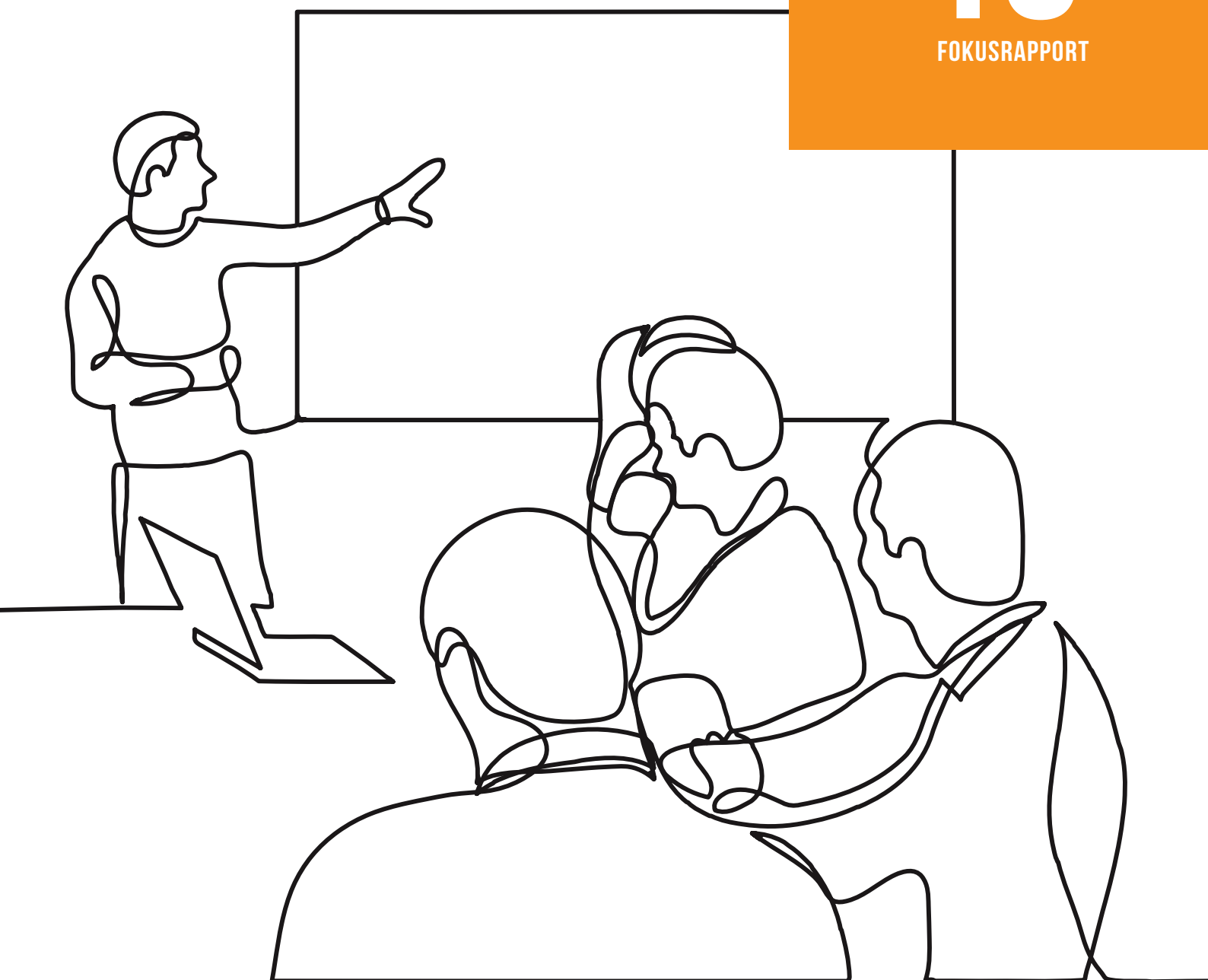

19

FOKUSRAPPORT

Yrke och alkohol

- alkoholvanor i olika yrkesgrupper

Isabella Gripe & Mats Ramstedt

CAN:S FOKUSSERIE

Syftet med serien är att publicera kortare och mer fokuserade analyser relaterade till olika aspekter av ANDTS-erfarenheter. Fördjupningarna är i regel baserade på material som samlats in av CAN.

FOKUSRAPPORT 19

Utgivningsår: september 2024, Stockholm

Utgivare: Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning, CAN

Formgivning: Jimmie Hjærtström, CAN

ISBN:978-91-7278-366-9

URN:NBN:se:can-2024-6

Yrke och alkohol

- alkoholvanor i olika yrkesgrupper

Isabella Gripe & Mats Ramstedt

Inledning

Hur alkoholvanor varierar mellan olika grupper är över lag väl studerat i Sverige (Sundin m.fl., 2022, Guttormsson, 2024). Studier av skillnader mellan olika yrkesgrupper är dock förvånansvärt sällsynta. Givet att arbetslivet ofta pekas ut som en viktig arena för att förebygga alkoholproblem (t.ex Skr. 2021/22:213), är sådan kunskap viktig för att insatserna ska bli så effektiva som möjligt. Syftet med denna fokusrapport är därför att ta fram ny kunskap om alkoholvanorna i olika yrkesgrupper i Sverige.

Det finns flera anledningar till att alkoholvanorna kan förväntas variera mellan olika yrkesgrupper. Ålders- och könsfördelningen kan skilja sig åt, och i yrken som domineras av unga män dricks det mer än i yrken som domineras av äldre kvinnor. Det har även visat sig att personer som redan dricker mycket söker sig till vissa yrken, vilket också kan bidra till att alkoholkonsumtionen blir hög i vissa yrken (Hemmingsson & Weitoft, 2001). Det kan också vara speciella förutsättningar inom ett yrke som leder till en hög alkoholkonsumtion. I yrken med höga krav och mycket stress kan alkoholkonsumtion bli ett sätt att koppla av, och på så sätt leda till en hög konsumtion och beroende (Richter m.fl, 2020; Dobsom m.fl, 2018; Frone, 2016). Alkoholkulturen i olika yrken varierar också utifrån hur vanligt det är att dricka alkohol i samband med jobbet i form av representation eller med kollegor på ”after work ” (Cain m.fl., 2020).

Det fåtal svenska studier som finns bekräftar att det finns betydande skillnader i alkoholvanor och i relaterade negativa konsekvenser mellan olika yrkesgrupper i Sverige. En studie av befolkningen i Stockholms län baserad på data från 2018 undersökte hur riskkonsumtion enligt måttet AUDIT-C varierade mellan olika yrken (Centrum för arbets- och miljömedicin, 2020). Det visade sig att riskkonsumtion var vanligast i restaurangbranschen, både bland kvinnor och män och mer specifikt i yrkesgrupperna *huvmästare, servitörer och bartendrar*. Näst högst andel riskkonsumenter bland kvinnor hade de som jobbade som kock och kallsänka och bland män de som jobbar inom *reklam, marknadsföring och information*. På tredje plats för kvinnor kom *IT-chefer* och bland män *byggnadsarbetare, takmontörer, golvläggare och VVS-montörer*. Att personer som arbetar inom restaurangbranschen dricker mer än övriga befolkningen framgick även i en specialstudie av denna yrkesgrupp baserad på data insamlad 2008 (Norström m.fl., 2012). En annan grupp som enligt tidigare studier visat sig dricka mycket är yrkesgruppen chefer. I en studie med fokus på chefers mående, undersöktes riskkonsumtion bland chefer i relation till övriga medarbetare i ett nationellt urval insamlat 2023 (Falck, 2024). Genom att jämföra svar från 4 256 chefer med svar från 23 934 medarbetare framkom det att bland chefsyrken var det en större andel riskkonsumenter (34%) än andra yrken (30%). Tillförlitligheten i resultaten försvagas av att det är oklart hur riskkonsumtion definierats och om man har kontrollerat för skillnader i andra egenskaper mellan chefer och övriga yrken till exempel gällande kön.

Det finns också ett fåtal studier som undersökt skillnader i alkoholskador mellan olika mer brett definierade yrkesgrupper. I en studie från 1990-talet fann Hemmingsson m.fl. (1997) en högre alkoholdödlighet i arbetaryrken bland män, men inte bland kvinnor (Hemmingsson m.fl. 1997). En mer aktuell studie visade att yrken som utmärks av låg kontroll över hur arbetsuppgifterna ska utföras, hade en högre risk för alkoholrelaterad sjuklighet (Almroth m.fl., 2022).

Sammantaget saknas en kartläggning av yrke och alkohol i Sverige för andra dimensioner av alkoholkonsumtion än riskkonsumtion och där man fångar in annan alkoholproblematik än sådan som lett till sjukhusvård. Syftet med denna rapport är därför att ta fram sådan kunskap med hjälp av en stor nationell befolkningsundersökning, där drygt 8000 yrkesverksamma personer svarat på frågor om sitt yrke och sina alkoholvanor. Personernas uppgifter om yrke har kodats om till olika yrkesgrupper enligt Standard för svensk yrkesklassificering (SSYK). SSYK används som standard av SCB för klassificering av yrken i Sverige och består av en hierarkisk indelning i fyra nivåer där varje nivå representerar en alltmer specifik klassificering av yrken (SCB, 2012).

I rapporten har följande aspekter av alkoholvanor studerats för olika yrkesgrupper:

1. Hur många som dricker alkohol överhuvudtaget.
2. Hur mycket alkohol som dricks.
3. Hur vanligt det är dricka större mängder vid ett och samma tillfälle (intensivkonsumtion).
4. Hur många som har symptom på alkoholberoende (andel med minst mildt alkoholbrukssyndrom enligt DSM-5).

En mer detaljerad beskrivning av materialet som ligger till grund för rapporten, hur indelningen i olika yrkesgrupper gjorts samt hur de olika alkoholmått definierats finns i avsnittet Data och metod.

Underlaget till rapporten i form av insamling av data har producerats med finansiering från CAN:s basanslag. Rapportframställningen har finansierats av Systembolaget. Det här är den 19:e rapporten i CAN:s fokusserie. I fokusserien publiceras kortare rapporter om ett aktuellt fenomen eller ett visst område. Vi vill passa på att rikta ett stort tack till alla de respondenter som deltagit i undersökningen Vanor och konsekvenser och som genom sina svar möjliggjort den här rapporten. Ett särskilt tack till Patrik Karlsson som bidragit med värdefulla synpunkter på analysmetoden.

Resultat

Inledningsvis presenteras resultat för 9 övergripande yrkesområden som motsvarar den bredaste nivån (1-siffernivå) i SSYK. Dessa resultat presenteras separat för kvinnor och män. Därefter redovisas resultat för 22 yrkesgrupper i den näst mest detaljerade nivån i SSYK (3-siffernivå). Här ingår endast yrken som minst 100 respondenter uppgett att de har och redovisningen görs inte uppdelat på män och kvinnor. Avsnittet avslutas med en så kallad multnivå analys, som skattar hur stor andel av skillnader i alkoholkonsumtion och alkoholberoende mellan olika yrkesgrupper som kan förklaras av yrke.

Alkoholvanor i nio övergripande yrkesområden

I tabell A redovisas antalet svarande i respektive yrkesområde, samt exempel på vilka yrken som ingår på den bredaste 1-siffernivån i SSYK. Totalt har 4 585 yrkesverksamma kvinnor och 3 607 män kunnat klassificeras på denna nivå.

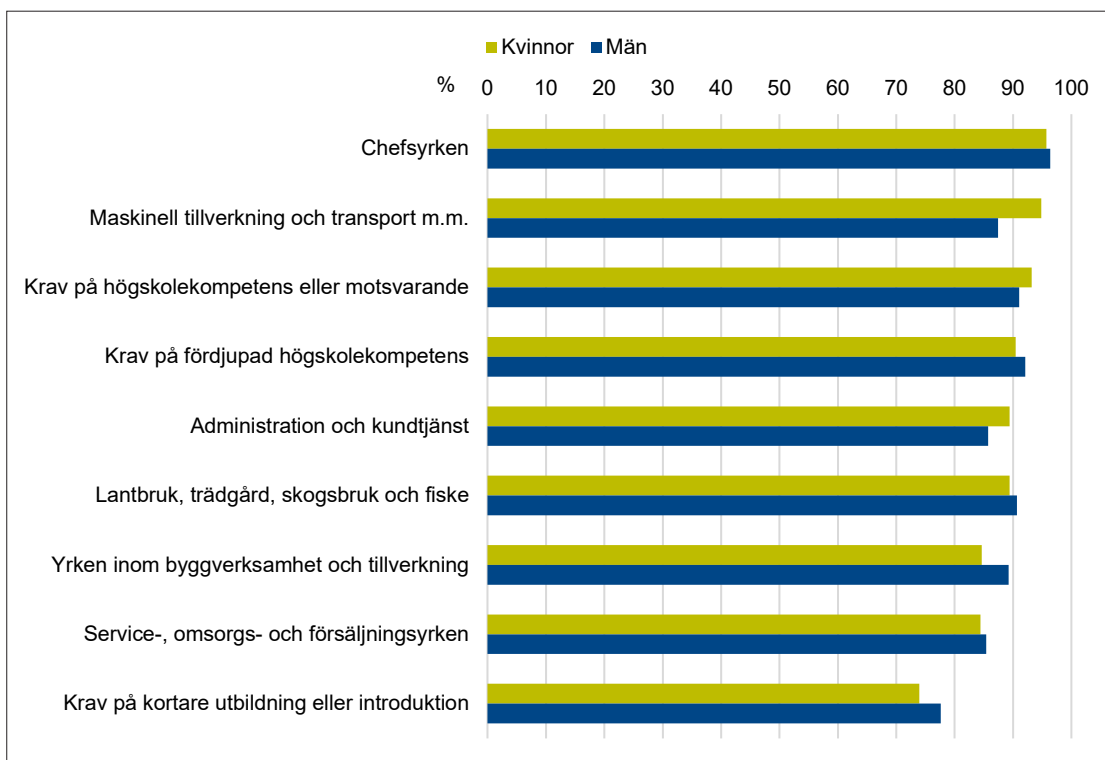
Tabell A. Antal män och kvinnor i respektive yrkesområde.

Yrkesområde	Exempel på yrken som ingår i kategorin	Män (n)	Kvinnor (n)	Alla (n)
Militära yrken (redovisas ej)	Officerare, Soldater m.fl.	22	3	25
Chefsyrken	Verkställande direktörer, Försäljnings- och marknadschefer, Ekonomi- och finanschefer	413	330	743
Yrken med krav på fördjupad högskolekompetens	Grundskollärare, fritidspedagoger och förskollärare, Sjuksköterskor, Civilingenjörsyrken	1035	1974	3009
Yrken med krav på högskolekompetens eller motsvarande	Ingenjörer och tekniker, Försäkringsrådgivare, företagssäljare och inköpare m.fl., Banktjänstemän och redovisningsekonomer m.fl.	590	502	1092
Yrken inom administration och kundtjänst	Kontorsassistenter och sekreterare, Lagerpersonal och transportledare m.fl., Resesäljare, kundtjänstpersonal och receptionister m.fl.	130	339	469
Service-, omsorgs- och försäljningsyrken	Undersköterskor, Butikspersonal, Skötare, vårdare och personliga assistenter m.fl.	328	1137	1465
Yrken inom lantbruk, trädgård, skogsbruk och fiske	Växtodlare inom jordbruk och trädgård, Djuruppfödare och djurskötare, Skogsarbetare	76	44	120
Yrken inom byggverksamhet och tillverkning	Snickare, murare och anläggningsarbetare, Installations- och industrielektriker m.fl., Fordonsmekaniker och reparatörer m.fl.	590	43	633
Yrken inom maskinell tillverkning och transport m.m.	Lastbils- och bussförare, Maskinförare, Drifttekniker och processövervakare	349	71	420
Yrken med krav på kortare utbildning eller introduktion	Städare och hemservicepersonal m.fl., Snabbmatspersonal, köks- och restaurangbiträden m.fl., Hamnarbetare och ramppersonal m.fl.	74	142	216
Totalt		3607	4585	8192

Resultaten visade att både män och kvinnor i *Chefsyrken* hade mer omfattande alkoholvanor än övriga yrkesområden. Mönstret var tydligast för män i chefsyrken, som låg i topp när det gällde andel alkoholkonsumenter, antal standardglas i månaden och andel som intensivkonsumerade alkohol. Bland kvinnor låg *Chefsyrken* högst när det gällde andel alkoholkonsumenter och antal standardglas i månaden. Den högre alkoholkonsumtionen i *Chefsyrken* återspeglades dock inte i måttet på alkoholberoende bland män, där andelen med alkoholberoende istället var störst bland *Service-, omsorgs- och försäljningsyrken*. Bland kvinnor var andelen alkoholberoende näst störst i *Chefsyrken* efter yrken inom Maskinell tillverkning och transport. I figur 1–4 presenteras resultaten för samtliga nio yrkesområden, uppdelat på män och kvinnor. Figuren är sorterade från största till minsta värde bland kvinnor.

Andel alkoholkonsumenter

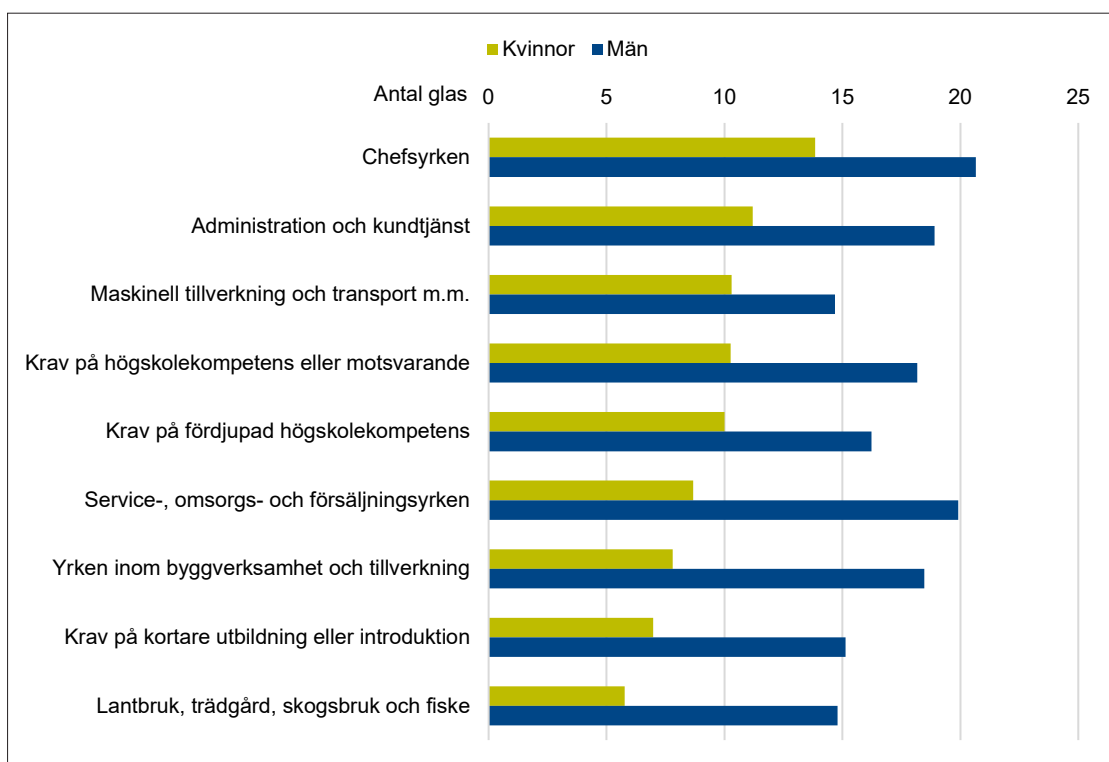
- 78–96 procent av männen var alkoholkonsumenter
- 74–96 procent av kvinnorna var alkoholkonsumenter
- Störst andel alkoholkonsumenter fanns bland *Chefsyrken*, både bland män och kvinnor
- Minst andel alkoholkonsumenter fanns bland *Yrken med krav på kortare utbildning eller introduktion*, både bland män och kvinnor

Figur 1. Andel alkoholkonsumenter uppdelat på yrkesområde, bland män och kvinnor.

Mängden alkohol

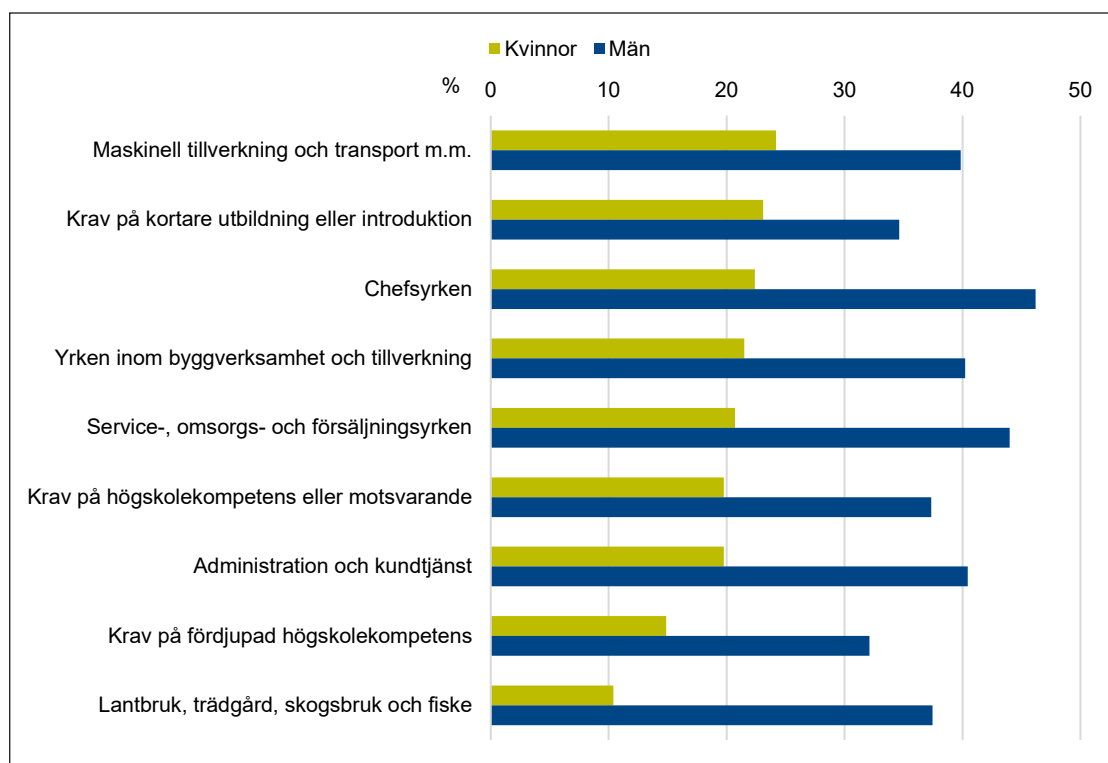
- Konsumtionen varierade mellan 15–21 standardglas i månaden bland män och mellan 6–14 standardglas i månaden bland kvinnor
- Högst var konsumtionen bland *Chefsyrken*, både bland män och kvinnor
- Lägst var konsumtionen bland *Yrken inom lantbruk, trädgård, skogsbruk och fiske*, både bland män och kvinnor

Figur 2. Genomsnittligt antal standardglas i månaden, uppdelat på yrkesområde, bland män och kvinnor.

Intensivkonsumtion

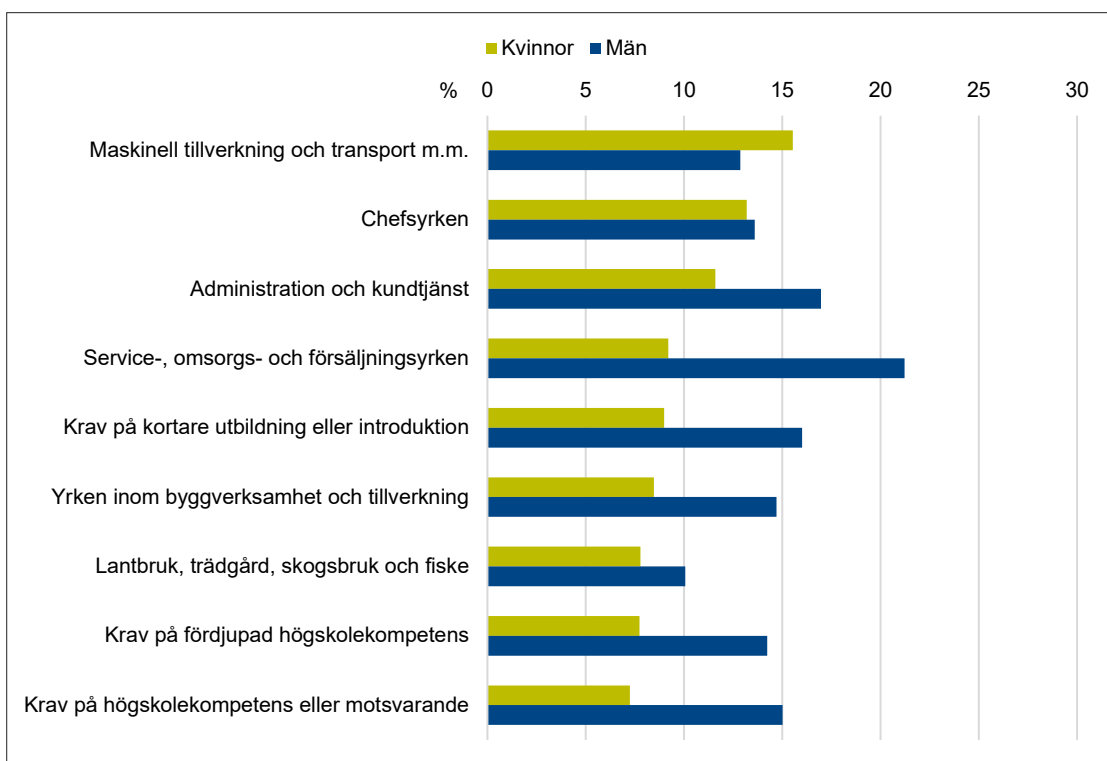
- 32–46 procent av männen intensivkonsumerade alkohol
- 10–24 procent av kvinnorna intensivkonsumerade alkohol
- Bland män var andelen intensivkonsumenter störst bland *Chefsyrken*, bland kvinnor var den störst bland *Yrken inom maskinell tillverkning och transport*
- Bland män var andelen intensivkonsumenter minst i *Yrken med krav på fördjupad högskolekompetens*, bland kvinnor var den minst bland *Yrken inom lantbruk, trädgård, skogsbruk och fiske*

Figur 3. Andel intensivkonsumenter, uppdelat på yrkesområde, bland män och kvinnor.

Symptom på alkoholberoende

- 10–21 procent av männen hade minst milt alkoholbrukssyndrom
- 7–16 procent av kvinnorna hade minst milt alkoholbrukssyndrom
- Bland män var andelen med minst milt alkoholbrukssyndrom störst bland *Service-, omsorgs- och försäljningsyrken*, bland kvinnor var den störst bland *Yrken inom maskinell tillverkning och transport*
- Bland män var andelen minst i *Yrken inom lantbruk, trädgård, skogsbruk och fiske*, bland kvinnor var den minst i *Yrken med krav på högskolekompetens eller motsvarande*

Figur 4. Andel med minst milt alkoholbrukssyndrom enligt DSM-5, uppdelat på yrkesområde, bland män och kvinnor.

Alkoholvanor i specifika yrkesgrupper

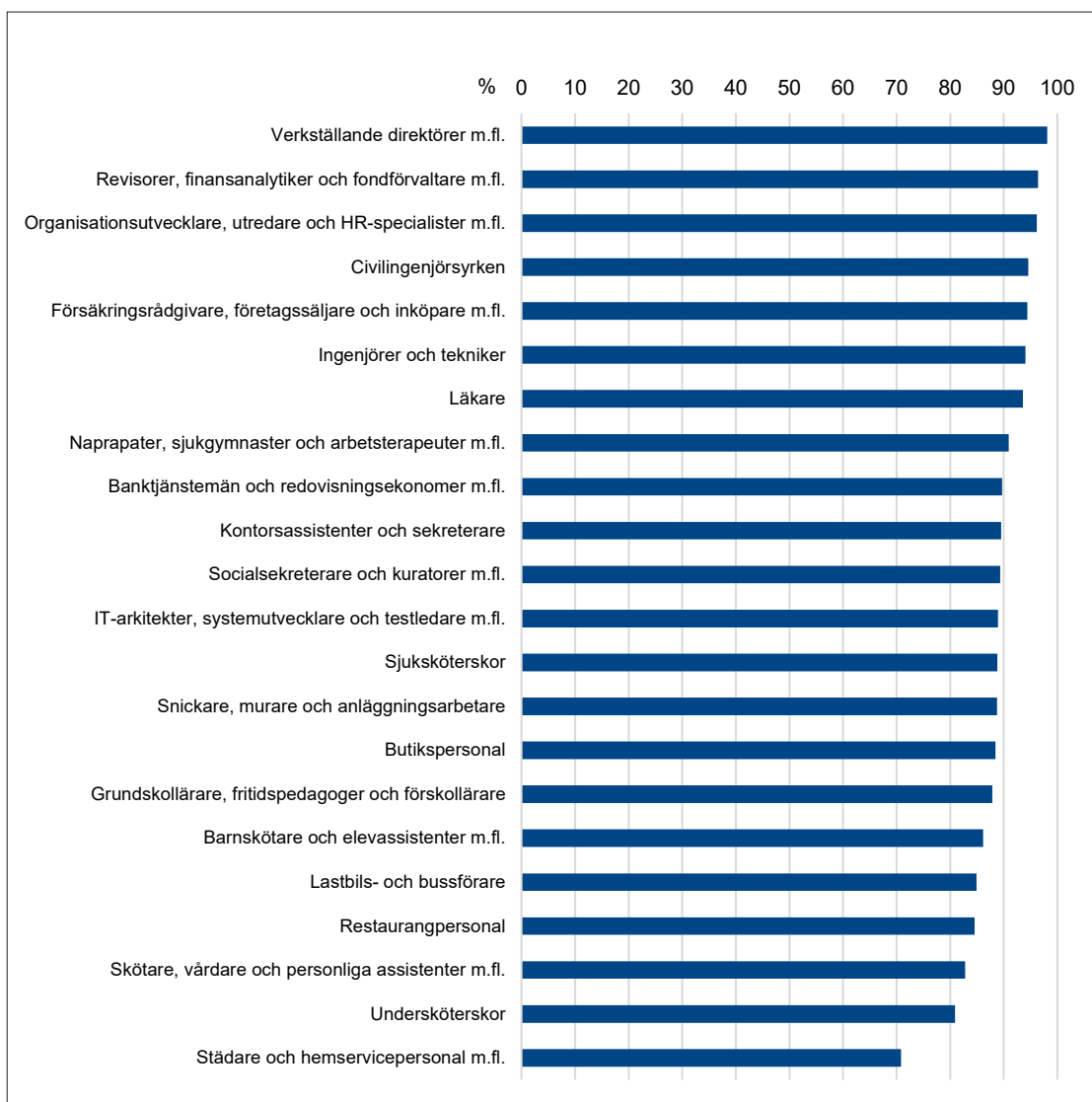
I följande avsnitt görs motsvarande redovisning av alkoholvanor och alkoholberoende i 22 specifika yrkesgrupper, baserat på den mer detaljerade 3-siffernivån i SSYK. I redovisningen ingår endast yrkesgrupper med minst 100 respondenter. Totalt ingår 4 256 yrkesverksamma kvinnor och män i redovisningen på denna mer detaljerade nivå. Antalet svarande i respektive yrkesgrupp presenteras i tabell B.

Yrkesgrupp	Antal (n)
Undersköterskor	404
Sjuksköterskor	368
Grundskollärare, fritidspedagoger och förskollärare	360
Ingenjörer och tekniker	272
Kontorsassistenter och sekreterare	263
Civilingenjörssyrken	253
Butikspersonal	218
IT-arkitekter, systemutvecklare och testledare m.fl.	196
Skötare, vårdare och personliga assistenter m.fl.	191
Barnskötare och elevassistenter m.fl.	172
Organisationsutvecklare, utredare och HR-specialister m.fl.	169
Snickare, murare och anläggningsarbetare	160
Socialsekreterare och kuratorer m.fl.	144
Revisorer, finansanalytiker och fondförvaltare m.fl.	141
Försäkringsrådgivare, företagssäljare och inköpare m.fl.	136
Lastbils- och bussförare	133
Läkare	126
Banktjänstemän och redovisningsekonomer m.fl.	122
Restaurangpersonal (OBS sammanslagning av 512 och 513)	117
Verkställande direktörer m.fl.	104
Naprapater, sjukgymnaster och arbetsterapeuter m.fl.	104
Städare och hemservicepersonal m.fl.	103
Totalt	4256

Resultaten visade att gruppen *Verkställande direktörer* låg i topp på samtliga konsumtionsmått. Det är i linje med vad som framkom i den inledande analysen av yrkesområden, där *Chefsyrken* låg högt. Även *Snickare, murare och anläggningsarbetare* placerade sig högt när det gällde mängden konsumerad alkohol och intensivkonsumtion. Andelen med minst mildt alkoholbrukssyndrom var högst i gruppen *Restaurangpersonal*. Men även de yrken som uppvisade hög konsumtion låg högt gällande andel med minst mildt alkoholbrukssyndrom, exempelvis *Revisorer, finansanalytiker och fondförvaltare, Snickare, murare och anläggningsarbetare* och *Verkställande direktörer*. Personer inom vårdyrken, exempelvis *Läkare, Undersköterskor och Sjuksköterskor*, placerade sig lågt på flera av konsumtionsmått och även på symptom på alkoholberoende. I figur 5–8 presenteras resultaten för samtliga 22 yrkesgrupper och beskrivs mer i detalj. Figurerna är sorterade från största till minsta värde. Värt att beakta är att resultat endast presenteras för de vanligaste yrkesgrupperna i vårt material, det vill säga de yrken som har minst 100 respondenter. Det är alltså inte fråga om en heltäckande kartläggning av samtliga yrken. Det kan alltså inte uteslutas att det skulle kunna finnas andra yrken som dricker mer än de som ingår här.

Andel alkoholkonsumenter

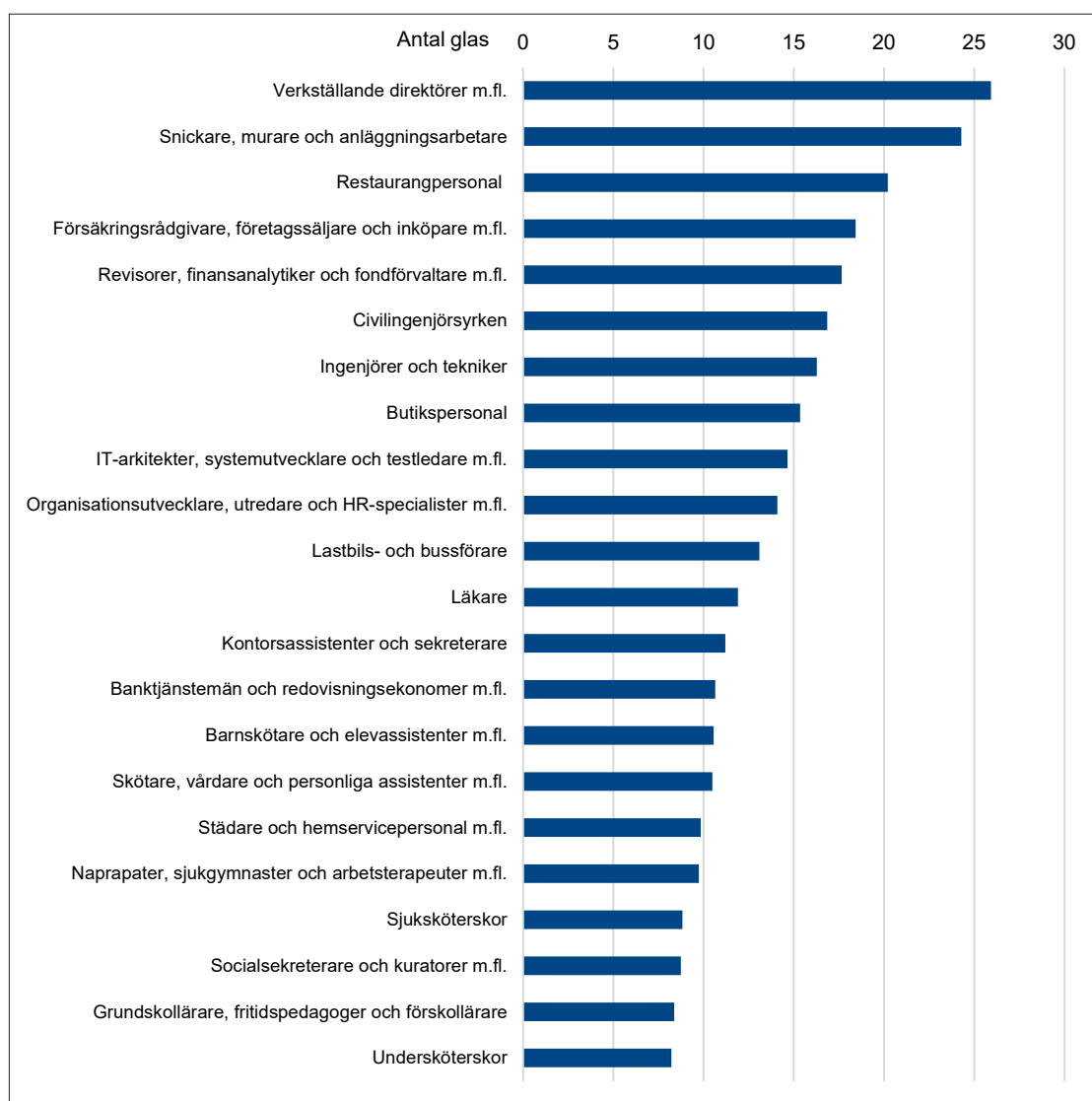
Andelen som druckit alkohol under de senaste 12 månaderna varierade från 71 till 98 procent i de olika yrkesgrupperna (figur 5). Andelen var störst bland *Verkställande direktörer* (98%) följt av *Revisorer, finansanalytiker och fondförvaltare* samt *Organisationsutvecklare, utredare och HR-specialister* (96%). Minst var andelen alkoholkonsumenter bland *Städare och hemservicepersonal* (71%) och relativt låga andelar fanns även bland *Undersköterskor* (81%) och *Skötare, vårdare och personliga assistenter* (83%). Om man bortser från *Städare och hemservicepersonal* (71%) var variationerna i andelen alkoholkonsumenter i dessa yrken små. I 18 av de 22 redovisade yrkena var andelen alkoholkonsumenter 85 procent eller mer.

Figur 5. Andel alkoholkonsumenter, uppdelat på yrkesgrupp.

Mängden alkohol

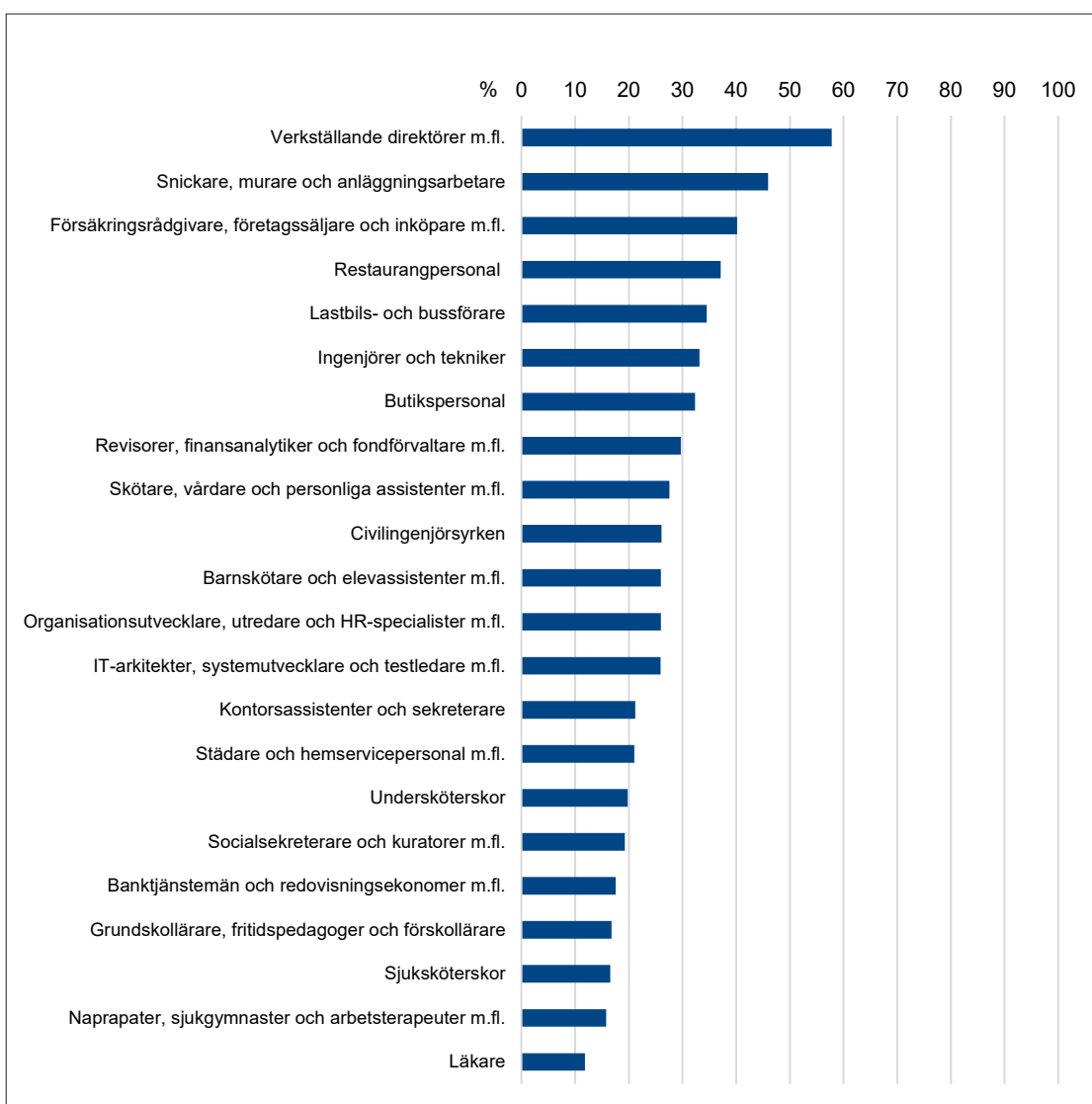
Mängden konsumerad alkohol varierade mellan 8 och 26 standardglas per månad mellan de olika yrkesgrupperna (figur 6). Störst mängd konsumerades av *Verkställande direktörer* (26 standardglas), följt av *Snickare, murare och anläggningsarbetare* (24 standardglas) och *Restauranganställda* (20 standardglas). Konsumtionen var lägst bland *Undersköterskor och Grundskollärare, fritidspedagoger och förskollärare* (8 standardglas). Även *Socialsekreterare och kuratorer samt Sjuksköterskor* hörde till yrken med lägre konsumtion (9 standardglas).

Figur 6. Genomsnittligt antal standardglas i månaden, uppdelat på yrkesgrupp.

Intensivkonsumtion

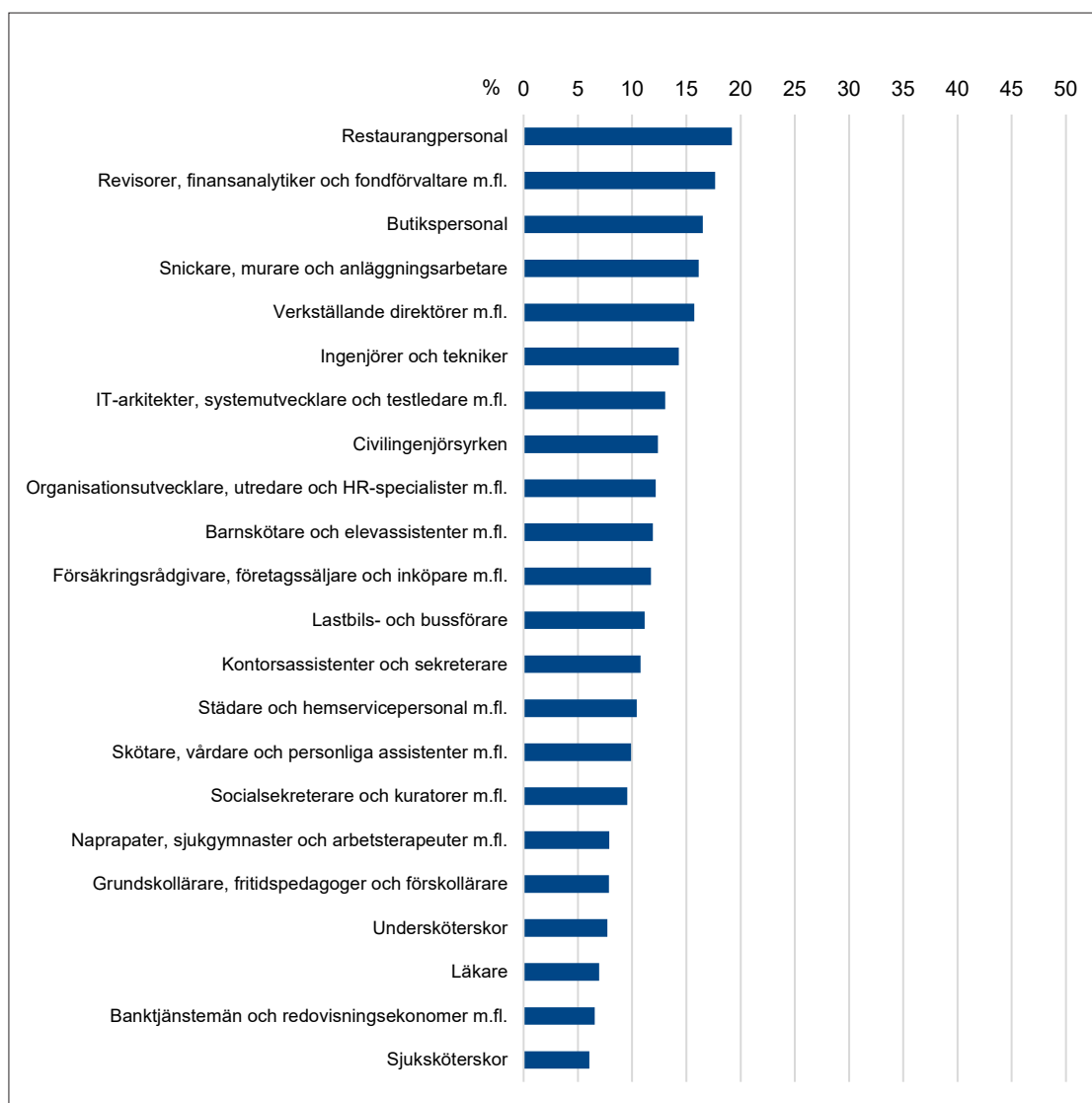
Andelen som intensivkonsumerade alkohol en gång i månaden eller oftare varierade mellan 12 och 58 procent och var alltså nästan fem gånger större i gruppen med flest intensivkonsumenter jämfört med den med lägst andel (figur 7). Störst var andelen bland *Verkställande direktörer* (58%), följt av *Snickare, murare och anläggningsarbetare* (46%) och *Försäkringsrådgivare, företagssäljare och inköpare* (40%). Andelen intensivkonsumenter var minst bland *Läkare* (12%) men även *Naprapater, sjukgymnaster och arbetsterapeuter* samt *Sjuksköterskor* hade låga andelar (16%).

Figur 7. Genomsnittligt antal standardglas i månaden, uppdelat på yrkesgrupp

Symptom på alkoholberoende

Verkställande direktörer som legat i topp på de övriga indikatorerna kom först på femte plats när det gäller minst milt alkoholbrukssyndrom (16 %). Här var andelen i stället störst bland *Restaurangpersonal* (19 %) följt av *Revisorer, finansanalytiker och fondförvaltare* (18 %) och *Butikspersonal* (17%). Minst andel med minst milt alkoholbrukssyndrom fanns bland *Sjuksköterskor* (6 %), *Banktjänstemän och redovisningsekonomer* samt *Läkare* (7 %).

Figur 8. Andel med minst milt alkoholbrukssyndrom enligt DSM-5 uppdelat på yrkesgrupp.

Förklarar yrke skillnader i alkoholvanor?

Av resultatredovisningen ovan framgår att det fanns tydliga skillnader mellan de olika yrkesgrupperna för samtliga mått på alkoholvanor och symptom på beroende. Utifrån denna beskrivande analys går det dock inte att dra några slutsatser om vad skillnaderna beror på, eller hur mycket av skillnaderna i alkoholvanor och symptom på alkoholberoende som är relaterade till vilken yrkesgrupp en person tillhör. För att undersöka detta presenteras här resultat från en så kallad multinivåanalys (multilevel mixed effect model), där syftet är att försöka skatta hur stor andel av variationen i olika yrkesgruppers alkoholvanor som är relaterade till yrkesgruppstillhörighet (Hox, 2002). Eller med andra ord: vilket förklaringsvärde yrkesgrupp har för skillnader i alkoholvanor och symptom på beroende.

En möjlig förklaring till varför det finns skillnader i alkoholvanor och symptom på beroende skulle kunna vara att köns- och ålderssammansättningen skiljer sig mellan olika yrken och att skillnaderna helt eller delvis förklaras av det. Att det finns skillnader i alkoholvanor mellan män och kvinnor och att konsumtionsmönstren skiljer sig mellan olika åldersgrupper är väl dokumenterat (Sundin m.fl., 2022, Guttormsson, 2024). Därför har analysen justerats för kön och ålder.

Resultatet visade att yrke hade ett visst förklaringsvärde för samtliga undersökta indikatorer på alkoholvanor och beroendesymptom. Andelen av variationen i andelen alkoholkonsumenter som kunde förklaras av respondentens yrke ändrades inte när vi tog hänsyn till kön och ålder, det vill säga skillnader i andel alkoholkonsumenter mellan yrken förklaras inte av att köns- och ålderssammansättningen varierar i olika yrken (tabell 1, bilaga 1).

För mängden konsumerad alkohol, intensivkonsumtion och symptom på alkoholberoende sjönk däremot förklaringsvärdet när analysen justerades för kön och ålder. Detta indikerar att skillnaderna mellan yrkesgrupperna i mängden konsumerad alkohol, intensivkonsumtion och symptom på alkoholberoende delvis förklaras av att köns- och ålderssammansättningen skiljer sig mellan yrkesgrupperna (tabell 2–4, bilaga 1)

Sammantaget pekar analysen på två saker: att en persons yrke har ett begränsat men ändå visst förklaringsvärde för en persons alkoholvanor och risk för beroendesymptom, och att köns- och ålderssammansättningen inom olika yrken påverkar hur mycket som konsumeras, samt hur stor förekomsten av beroendesymptom är.

Data och metod

Datamaterialet som ligger till grund för denna rapport utgörs av enkäter insamlade 2017 respektive 2021 inom ramen för befolkningsundersökningen Vanor och konsekvenser. De två urvalen bygger på 27 000 slumpmässigt utvalda individer respektive år från Statens personadressregister (SPAR) och inkluderar personer i åldern 17–84 år som är folkbokförda i Sverige. Totalt sett svarade 21 333 personer på dessa enkäter, det vill säga svarsfrekvensen uppgick till cirka 40 procent. För en närmare beskrivning av undersökningen se Sundin, E. (2022).

Information om de svarandes yrke erhöles via frågan: "Vilket är/var ditt huvudsakliga yrke?" och en uppmaning att vara så detaljerad som möjligt i svaret. Dessa fritextsvar har sedan kodats om till olika yrkesgrupper enligt Standard för svensk yrkesklassificering (SSYK). SSYK-systemet är organiserat i en hierarkisk struktur med fyra nivåer, där varje nivå representerar en alltmer specifik klassificering av yrken. SSYK bygger på två huvudbegrepp: typ av arbete som utförs och de kvalifikationer som krävs för att utföra detta arbete. Kvalifikationer i detta sammanhang innebär de kunskaper och färdigheter som är nödvändiga för att utföra de specifika uppgifter som arbetet kräver. Det är de kvalifikationer som själva arbetet kräver som är av betydelse, inte de kvalifikationer som den person som utför arbetet råkar ha. Dessa nödvändiga kunskaper och färdigheter kan ha erhållits antingen genom arbetslivserfarenhet eller genom formell utbildning. Med detta i åtanke kan man övergripande tolka rangordningen för den bredare nivån (1-siffernivå) som en fallande skala från högst kvalifikationskrav för *Chefsyrken* till lägst kvalifikationskrav för *Yrken med krav på kortare utbildning eller introduktion* (SCB, 2012).

I denna rapport har vi en inledande beskrivning av yrken utifrån 1-siffernivå som är den bredaste nivån och består av 10 olika kategorier. Exempel på sådana kategorier är chefsyrken, yrken inom administration och kundtjänst, och service-, omsorgs- och försäljningsarbete. Grupperna här blev tillräckligt stora för att resultaten ska kunna redovisas separat för yrkesverksamma kvinnor och män.

Vidare presenteras resultat på den mer detaljerade 3-siffernivån som totalt innehåller 147 olika yrkesgrupper. Exempel på sådana grupper är sjuksköterskor, ingenjörer inom olika teknikområden, och specialistyrken inom finans och försäljning. För att få mer stabila och tillförlitliga resultat sattes en minimigräns på minst 100 respondenter i varje yrke och att inte göra könsuppdelade analyser. Detta resulterade i att 22 yrkesgrupper kunde inkluderas i analysen.

Avslutningsvis analyserades hur stor andel av skillnader i alkoholkonsumtion och alkoholberoende som kan förklaras av yrke. För att göra det skattades hur stor andel av variationen i olika yrkesgruppers alkoholvanor som var relaterade till yrkesgruppstillhörighet med en så kallad multinivåanalys (multi-level mixed-effect model) (Hox, 2002). Först undersöktes enbart gruppeffekten av yrke i en s.k. null-modell. Därefter justerades för kön och ålder för att undersöka om en eventuell gruppeffekt av yrke kunde förklaras av skillnader i köns- och ålderssammansättning mellan olika yrkesgrupper.

Följande frågor studerades för respektive yrkesgrupp:

1. Hur många som dricker alkohol överhuvudtaget (andel som druckit alkohol minst en gång under de senaste 12 månaderna). Frågan som används lyder: *Hur ofta under de senaste 12 månaderna har du druckit minst ett glas av något som innehåller alkohol?*
2. Hur mycket alkohol som dricks (antal standardglas i månaden). Frågan som används lyder: *Hur många "glas" (se exempel) dricker du en typisk dag då du dricker alkohol?*
3. Hur vanligt det är dricka större mängder vid ett och samma tillfälle (andel som dricker en mängd motsvarande minst 1 flaska vin minst 1 gång i månaden). Frågan som används lyder: *Hur ofta under de senaste 12 månaderna har du vid ett och samma tillfälle druckit alkohol så att det motsvarar minst en flaska vin (75 centiliter) eller 5 snapsglas sprit (25 centiliter) eller 4 burkar starköl, starkcider eller alkoholisk eller 6 burkar folköl?*
4. Hur många som har symptom på alkoholberoende (andel med minst mildt alkoholbrukssyndrom enligt DSM-5). Frågan som används lyder: *Har du, under de senaste 12 månaderna...*
 - ...druckit mer för att få samma effekt som du fick när du först började dricka alkohol?
 - ...fått skakiga händer, börjat svettas eller känt dig orolig efter att ha minskat ditt drickande
 - ...druckit mer än du hade tänkt från början?
 - ...försökt minska eller sluta dricka alkohol men misslyckats?
 - ...lagt ner avsevärd tid på att skaffa alkohol, dricka eller med att återhämta dig från alkoholeffekterna?
 - ...haft mindre tid för att jobba, ägna dig åt fritidsintressen eller umgås med andra på grund av ditt drickande?
 - ...fortsatt att dricka fast du visste att alkoholen gav dig kroppsliga eller psykiska problem?
 - ...har ditt drickande gjort att du vid upprepade tillfällen inte fullgjort dina skyldigheter på arbetet, i dina studier eller i hemmet?
 - ...har ditt drickande vid upprepade tillfällen lett till stor risk för fysisk skada (t.ex. i trafiken)?
 - ...fortsatt dricka trots att detta orsakar ständiga eller återkommande problem i relation till andra människor?
 - ...känt ett starkt alkoholsug, eller en stark längtan eller önskan att dricka alkohol?

Diskussion

Syftet med denna fokusrapport var att ta fram ny kunskap om skillnader i alkoholvanor och alkoholberoende i olika yrkesgrupper i Sverige utifrån data om ett urval yrkesverksamma personer i en nationell befolkningsundersökning.

I en inledande jämförelse av nio bredare yrkesområden uppdelad på kvinnor och män framkom att personer med chefsyrken drack mest alkohol och att detta gällde både manliga och kvinnliga chefer. Manliga chefer hade även störst andel intensivkonsumtion (stor mängd vid ett dryckestillfälle) medan kvinnliga chefer hamnade på tredje plats i detta avseende. När det gäller symptom på alkoholberoende placerade sig kvinnliga chefer fortfarande näst högst medan manliga chefer hamnade bland de lägsta. Att personer med chefsyrken dricker mycket alkohol framkom i en tidigare studie med fokus på just chefer (Falck, 2024), men att det gäller både kvinnliga och manliga chefer har inte visats tidigare. Att chefer dricker mycket alkohol kan alltså inte bara förklaras av att män är chefer i större utsträckning än kvinnor. En hög utsatthet för stress och relativt mycket representation är faktorer som kan tänkas bidra till detta resultat. Något oväntat var att manliga chefer trots en hög konsumtion hade en låg andel med beroendesymptom, medan kvinnliga chefer däremot även hade en hög andel med beroende. Hur detta till synes motsägelsefulla resultat ska förklaras kunde dock inte besvaras utifrån de data vi har tillgång till här. Resultatet påminner dock om tidigare resultat som visat att kvinnor med hög socioekonomisk position har en hög andel med beroende medan detta mönster inte fanns bland män (Landberg m.fl., 2018).

Bland män kännetecknades även anställda inom *Service-, omsorgs- och försäljningsyrken* av relativt hög alkoholkonsumtion i termer av medelkonsumtion, intensivkonsumtion och beroendesymptom. Drygt var femte man i denna yrkesgrupp (21,2%) uppvisade minst mildt alkoholbrukssyndrom vilket var mest av samtliga studerade yrkesgrupper. Det är svårt att förklara dessa resultat då kategorierna innehåller många olika yrken. Det finns dock rapporter om att just säljare har ett yrke med hög exponering för alkohol i samband med kundkontakter.

Bland kvinnor utmärkte sig förutom chefer de som var verksamma i *Yrken inom maskinell tillverkning och transport*. Denna grupp låg högst både vad gäller intensivkonsumtion (24%) och minst mildt alkoholbrukssyndrom (16%). Möjligen speglar detta ett mönster man har sett för alkoholproblem, nämligen att kvinnor som arbetar i mansdominerade yrken har en förhöjd risk för alkoholproblem (Hemmingsson, m.fl., 2001). Detta mönster återfanns dock inte för kvinnor som arbetade inom *Byggverksamhet och tillverkning*, som också är ett klart mansdominerat yrkesområde.

I jämförelsen av de 22 mer specifika yrkesgrupperna uppenbarades också betydande skillnader i alkoholvanor och beroendeproblematik. Både medelkonsumtion och intensivkonsumtion var vanligast i yrkesgruppen *Verkställande direktörer* vilket går i linje med tidigare resultat om en hög konsumtion bland chefer. Två andra grupper som hamnade högt på dessa konsumtionsmått var *Restaurangpersonal och Snickare, murare och anläggningsarbetare*. Vad gäller *Restaurangpersonal* är det en grupp som tidigare studier har konstaterat dricker mycket (Norström m.fl., 2012, Centrum för arbets- och miljömedicin, 2020).

Resultaten för beroendesymptom speglade i stort den bild som framkom för konsumtion. Dock var det *Restaurangpersonal* som låg högst, med nästan var femte (19%) som uppfyllde kriterierna för minst mildt alkoholbrukssyndrom. Detta resultat bekräftar tidigare studier som visat att denna yrkesgrupp har stor risk för att dricka mycket alkohol, och visar alltså att även förekomsten av beroendeproblematik är hög.

Att vara verksam inom olika ekonomiyrken visade sig också vara förknippat med större risk för beroendesymptom. Gruppen *Revisorer, finansanalytiker och fondförvaltare* hade näst högst andel med minst milt alkoholbrukssyndrom (18%). Detta resultat erhöles trots att konsumtionen låg på en genomsnittlig nivå, och avvek också från det som framkom i analysen av Stockholms län (Centrum för arbets- och miljömedicin, 2020), där denna yrkesgrupp hamnade bland de lägsta gällande riskkonsumtion. Värt att notera är att *Verkställande direktörer* låg högt även på beroendesymptom med en femteplats (16%), vilket därmed var mer i enlighet med den höga konsumtionen än vad som tidigare noterades för den bredare gruppen *Chefsyrken*.

Man kan också konstatera att personal inom sjukvården genomgående har en relativt låg alkoholkonsumtion och förekomst av intensivkonsumtion och beroendesymptom. Detta gäller främst undersköterskor och sjuksköterskor, men även naprapater och sjukgymnaster. Läkare har visserligen en mer genomsnittlig konsumtionsnivå men lägst andel med intensivkonsumtion och tredje lägst förekomst av beroendesymptom. Till viss del kan detta handla om att det finns relativt många kvinnor i dessa yrken. Men det kan också vara ett resultat av att dessa yrkesgrupper har en hög hälsomedvetenhet och därför dricker alkohol i mindre utsträckning. En annan anledning kan vara att kunskapen om alkoholens risker är högre och att man i sitt arbete blir varse alkoholens negativa konsekvenser. Närmare analyser av dessa yrkesgruppers förhållningssätt till alkohol behövs dock för att testa om dessa hypoteser stämmer. Resultaten för de 22 yrkesgrupperna bör också tolkas i ljuset av att det är de vanligaste yrkesgrupperna som ingår i vårt material, det vill säga de yrken som har minst 100 respondenter. Det kan alltså inte uteslutas att det skulle kunna finnas andra yrken som dricker mer (eller mindre) än de som ingår här.

Vilken betydelse har då yrkesvalet för en persons alkoholvanor? Trots att det finns stora skillnader så visade en multilevel analys att en persons yrke har ett begränsat men ändå visst förklaringsvärde för en persons aktuella alkoholvanor och risk för beroendesymptom. Att många andra faktorer förklarar en persons alkoholvanor betyder inte att det är oviktigt att känna till i vilka yrken som det konsumeras mycket alkohol. När resurser ska användas för förebyggande insatser så är det tvärtom mycket angeläget att rikta in de på yrkesområden där konsumtion och problematik är som störst.

Referenser

- Almroth, M., Hemmingsson, T., Sörberg Wallin, A., Kjellberg, K., & Falkstedt, D. (2022). Psychosocial workplace factors and alcohol-related morbidity: a prospective study of 3 million Swedish workers. *European Journal of Public Health*, 32(3), 366-371.
- Cain, L., Kitterlin-Lynch, M., Cain, C., & Agrusa, J. (2020). Heavy alcohol use, job satisfaction, and job escapism drinking among foodservice employees: a comparative analysis. *International Journal of Hospitality & Tourism Administration*, 21(3), 287-307.
- Centrum för arbets- och miljömedicin, Region Stockholm, Arbetshälsorapport 2020
- Dobson KG, Ibrahim S, Gilbert-Ouimet M, et al. Association between psychosocial work conditions and latent alcohol consumption trajectories among men and women over a 16-year period in a national Canadian sample. *J Epidemiol Community Health* 2018;72:113–20.
- Falck, 2024. Hur mår chefen? En kartläggning av Sveriges chefers mående baserad på 4 000 chefer.
- Frone MR. Work stress and alcohol use: developing and testing a biphasic self-medication model. *Work Stress* 2016;30:374–94.
- Guttormsson U. Självrapporterade alkoholvanor i Sverige 2004–2022. Stockholm: Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning (CAN); 2023. Rapport 222.
- Hemmingsson, T., & Weitoft, G. R. (2001). Alcohol-related hospital utilization and mortality in different occupations in Sweden in 1991-1995. *Scandinavian journal of work, environment & health*, 412-419.
- Hemmingsson, T., Lundberg, I., Romelsjö, A., & Alfredsson, L. (1997). Alcoholism in social classes and occupations in Sweden. *International journal of epidemiology*, 26(3), 584-591;
- Hermansson U et al. Feasibility of brief intervention in the workplace for the detection and treatment of excessive alcohol consumption. *Int J Occup Environ Health*. 1998 Apr-Jun;4(2):71-8.
- Hox, J. J. (2002). *Multilevel analysis : techniques and applications*. Mahwah, N.J.: Lawrence Erlbaum Publishers.
- Landberg, J. Ramstedt, M. & Sundin, E. (2018), Socioekonomiska skillnader i beroende och utsatthet för andras användning av alkohol, narkotika och tobak. CAN-rapport 176.
- Kjaerheim K, Mykletun R, Aasland OG, Haldorsen T, Andersen A. Heavy drinking in the restaurant business: the role of social modelling and structural factors of the work-place. *Addiction*. 1995;90(11):1487–1495
- Norström, T., Sundin, E., Müller, D., & Leifman, H. (2012). Hazardous drinking among restaurant workers. *Scandinavian journal of public health*, 40(7), 591-595.
- Richter, K., Peter, L., Rodenbeck, A., Weess, H. G., Riedel-Heller, S. G., & Hillemacher, T. (2021). Shiftwork and alcohol consumption: a systematic review of the literature. *European addiction research*, 27(1), 9-15.).
- SSYK 2012 Standard för svensk yrkesklassificering 2012. Statistiska centralbyrån 2012

Bilaga I

Tabell 1. Yrkets betydelse för oddset att vara alkoholkonsument (multi-level mixed-effects logistic regression)

	Null model			Justerad modell		
		95% KI		OR	95% KI	
Kön (ref=man)				1,065	0,862	1,315
Ålder				1,009*	1,003	1,016
Yrke var(_cons)	0,255	0,149	0,439	0,261	0,152	0,448
Intraclass korrelation	0,072	0,043	0,118	0,073	0,044	0,120

* p<0.005

Tabell 2. Yrkets betydelse för oddset att vara intensivkonsument av alkohol (multi-level mixed-effects logistic regression)

	Null model			Justerad modell		
		95% KI		OR	95% KI	
Kön (ref=man)				0,375*	0,327	0,430
Ålder				0,990*	0,985	0,996
Yrke var(_cons)	0,174	0,111	0,272	0,072	0,036	0,142
Intraclass korrelation	0,050	0,033	0,076	0,021	0,011	0,041

* p<0.005

Tabell 3. Yrkets betydelse för oddset att uppvisa minst mildt alkoholbrukssyndrom (multi-level mixed-effects logistic regression)

	Null model			Justerad modell		
		95% KI		OR	95% KI	
Kön (ref=man)				0,546*	0,457	0,652
Ålder				0,968*	0,962	0,975
Yrke var(_cons)	0,120	0,066	0,217	0,079	0,033	0,192
Intraclass korrelation	0,035	0,020	0,062	0,024	0,010	0,055

* p<0.005

Tabell 4. Yrkets betydelse för mängden (logaritmerad) konsumerad alkohol (multi-level mixed-effects linear regression)

	Null model			Justerad modell		
		95% KI		Coefficient	95% KI	
Kön (ref=man)				-0,543*	-0,640	-0,446
Ålder				0,009*	0,005	0,013
Yrke var(_cons)	0,088	0,059	0,131	0,055	0,036	0,084
Intraclass korrelation	0,043	0,029	0,064	0,028	0,018	0,043

* p<0.005

C.A.N

CAN är ett nationellt kompetenscentrum som tar fram och sprider kunskap om alkohol, narkotika, dopning, tobak och spel om pengar.

Vi följer konsumtions- och skadeutvecklingen genom undersökningar och forskning. Myndigheter och organisationer använder kunskap från CAN som underlag för beslut och insatser. Vi är en del av civilsamhället och i vår styrelse finns representanter för våra medlemsorganisationer. Där finns även olika myndigheter representerade.

Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning – www.can.se